

7. Савченко С.В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.05 "Соціальна педагогіка" / С. В. Савченко. – Луганськ, 2004. – 41 с.
8. Словарь по социальной педагогике : учеб.пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / авт.-сост. Л.В. Мардахаев. – М. : Академия, 2002. – 368 с.
9. Соціологія : підручник [для студентів вищих навчальних закладів] / за ред. В.Г.Городяненка. – К. : Академія, 2005. – 560 с.
10. Фіцула М.М. Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи попередження і подолання: навч.-метод. посібник / М. М. Фіцула, І. І. Парфанович. – Тернопіль : Навчальна книга – "Богдан", 2007. – 424 с.
11. Щелин И. Профилактическая и коррекционная работа с подростками-правонарушителями / И. Щелин // Воспитание школьников. – 2003. – № 6. – С. 27–29.

The methodological approaches to the system of girls' deviant behavior prevention that act on different levels on prevention are identified: gender, personality oriented, systematic, synergetic, security and safety, interdisciplinary, institutional, which are provided at different levels of prevention. Methodological approaches were applied while developing the design, implementing and analyzing of schoolgirls deviant behavior prevention. Such approaches can be implemented in practice, if the realities of girls' socialization in various areas and the problem are treated from the socio-pedagogical point of view.

Key words: *schoolgirls, deviant behavior, prevention, methodological approaches.*

УДК 371.1:371.212.3

ББК 74.04(4Укр)п

Світлана Чупахіна

ОБДАРОВАНА ДИТИНА: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА ДНЗ

В статті проаналізовано проблеми виявлення та навчання математично здібних дітей дошкільного віку. Обґрунтовано необхідність підготовки педагогів до роботи з обдарованими дітьми та створення спеціальних умов розвитку математичних і логічних здібностей такої дитини зорієнтованих на зону її найближчого розвитку.

Ключові слова: *обдарованість, математичні здібності, інтелектуально обдарована дитина, обізнаність педагога.*

Постановка проблеми. Зростання запитів суспільства на індивідуальний підхід до дітей, які мають певні ознаки обдарованості, підвищує вимоги до вихователів ДНЗ та вимагає організації здоров'язберігаючого та предметно-розвивального середовища.

Розвиток здібностей дітей дошкільного віку є багатогранною проблемою досліджень як теоретиків так і практиків різних галузей освіти. Не залишаються осторонь порушеної проблеми й батьки. Їх здебільшого турбує, як можна невиявити можливості дитини вчасно, помітити прояви тих чи інших здібностей дитини. Здебільшого батькам важко розібратися в безлічі традиційних та нетрадиційних методик раннього розвитку дітей, які пропонують сучасні видання, рекламують мас-медіа та обговорюють на сторінках Інтернет сайтів. Педагогам не простіше: підходить до діагностики й розвитку інтересів дошкільників багато, а конкретних методик та технологій розвитку рохових, комунікативних, інтелектуальних та художніх здібностей недостатньо, відтак оптимальним вирішення проблеми вибору й досі залишається метод проб та помилок.

Актуальність дослідження і публікації. За результатами аналізу педагогічних досліджень виокремлено певні тенденції в освіті обдарованих дітей: перша – розробка спеціальних програм і забезпечення відповідного доцільного навчання з визнанням феноменології дитячої обдарованості (В.Артемов, А.Вард, Д.Моксхем); друга – заперечення уніфікації й одноманітності в освіті й проголошення доцільності й необхідності створення диференційованих і спеціалізованих навчальних програм для дітей, відтак й для обдарованих (Д. Ліфорд, Ю.Гільбух, Дж.Рензуллі, М.Карне, Д.Сіск, Дж.Фріман, В.Юркевич); третя – дослідження змісту, форм і методів навчання обдарованих дітей (Б.Блум, С.Кеплен, О.Матюшкін, А.Пассов, Дж.Рензуллі, О.Савенков, Ю.Гільбух, В.Моляко, О.Проскура, О.Савченко). До стратегій змін якісних параметрів навчальної діяльності віднесено “індивідуалізацію навчання”, “дослідницьке навчання”, “проблемність навчання” [3].

Природно, сучасне освітнє середовище не передбачає роботу з обдарованими дітьми в умовах загальноосвітнього простору ДНЗ – у результаті з’являється безліч авторських програм та методик, які містять комплекти конспектів занять і опис принципів робот з якими слід не лише ознайомити майбутніх вихователів, а й підготувати їх до впровадження у практику роботи методик розвитку задатків та здібностей дитини.

Метою нашого дослідження є аналіз проблем “обдарованості” як феномену та узагальнення досвіду роботи з інтелектуально обдарованою дитиною в умовах ДНЗ.

Виклад основного матеріалу. Математика є тією наукою, котра оперує на індивідуальні здібності психіки (увагу, сприймання, пам’ять, мислення, уява) дитини, що мають вагомий вплив на її засвоєння. Відповідно до цих якостей та поряд з ціннісними орієнтаціями, переконаннями, навичками – змістова сторона психічного життя людини, можна говорити про обдарованість дитини. Індивідуальність і обдарованість – взаємопов’язані.

Індивідуально-типологічні особливості особистості кожної дитини зокрема, до якої належить і темперамент, і характер, задатки, соматична організація особистості загалом, чинять вагомий вплив на формування і розвиток математичного мислення дитини.

Досвідчені педагоги розуміють, що математичні здібності – це штучно створений потенціал індивідуальної роботи, і якщо не займатися постійно то здібності можуть надалі й не розвиватися. Часто спостерігаємо, як здібний дошкільник не стає здібним школярем, а здібний першокласник до третього класу “вирівнюється”, у п’ятому і зовсім перестає вирізнятися посеред інших. Психологічні дослідження виділяють різні типи розумового розвитку:

- Ранній – в дошкільному чи молодшому шкільному віці – зумовлений наявністю яскравих природних здібностей і задатків відповідного типу. В наступні роки можна спостерігати закріплення та збагачення розумових здібностей, вони є потенціалом для становлення розумових здібностей дорослого (вчені-математики, які проявили себе до 20 років – Б.Паскаль, Г.Лейбніц, К.Гаус, Н.Вінер).

Однак при несприятливих умовах можливий і результат “вирівнювання” з ровесниками, який зумовлюється відсутністю індивідуального підходу до дитини, підтримки процесу розвитку з боку дорослих на належному рівні.

- Сповільнений тип – поступове накопичення інтелекту – проявляється у віці 16–17 років, коли чинником “інтелектуального вибуху” є соціальна переорієнтація особистості. Інколи такий “підйом” виникає й пізніше. Очевидним є те, що

такий “інтелектуальний вибух” має вагоме підґрунтя – потенціал для реалізації можливостей має накопичитись в попередні роки [2].

Відтак розуміємо, що індивідуальна робота, яка сприяє розвитку дитини є необхідною складовою кожного вікового періоду її життя.

Для дошкільного періоду актуальною є проблема раннього розвитку. Вітчизняні дослідження вказують на проблему виявлення, супроводу та збереження здібностей дитини.

Дослідження обдарованості вченими опирається на загальні особливості дітей у межах тих видів діяльності в яких вони досліджувались (математика, музика, живопис тощо). Здебільшого педагоги зорієнтовуються на процесуальні характеристики діяльності, які єдині для дітей з різними видами здібностей і обдарованості, а саме: – підвищена схильність до розумової діяльності – позитивний емоційний відгук дитини на будь-яке розумове навантаження. Такі діти завжди чимось зайняті; – постійна потреба у відновленні та ускладненні розумового навантаження – як наслідок постійне підвищення рівня досягнень. Якщо немає навантаження, то така дитина самостійно працює вивчаючи новий енциклопедичний матеріал тощо; – самостійний вибір діяльності – дитина про все має власну думку, яку відстоює, високу самооцінку та впевненість тощо; – досконала саморегуляція – повна мобілізація сил для досягнення мети; здатність відновлення розумових зусиль, має установку на подолання перешкод на шляху до мети, впертість; – підвищена працездатність – тривалі інтелектуальні навантаження не стомлюють, а навпаки допомагають використовувати усі резерви психіки і мозку, мобілізують.

Оскільки обдарованість – це індивідуальність, а індивідуальні здібності – джерело обдарованості, то очевидно індивідуалізація навчання – це необхідна умова збереження та розвитку здібностей такої дитини.

В умовах дозованості й обмеженості змісту на заняттях в ДНЗ навчально-пізнавальна діяльність обдарованих дітей проходить не в зоні найближчого розвитку. Таким чином, щодо цих дітей ми (свідомо чи мимоволі) постійно порушуємо основний принцип розвивального навчання.

Педагогічний аспект проблеми в дослідженнях Г.Кумаріної доводить, що “.. Якщо вимоги занижено, то розвиток гальмується у дітей, які працюють не в повну силу, виникає ілюзія легкості навчання, невміння долати труднощі, нездатністю до вольових зусиль” [2].

Очевидно, що здібна дитина, потребує інструктивного стилю спілкування з педагогом, що вимагає більшої інформаційності та обґрунтованості вимог педагога (принцип усвідомленості розвивальної системи Л.Занкова).

Здібні діти потребують вищого темпу просування в освіті та збільшеного об’єму навчального навантаження.

Традиційно сучасні педагоги здебільшого зайняті корекційною роботою з дітьми, а ніж турботою про збереження та розвиток здібної дитини. Відсутність методичного забезпечення індивідуальної роботи з обдарованою дитиною з математики призводить до того, що педагоги ДНЗ цією роботою не займаються зовсім. Можна зрозуміти проблеми молодого вихователя, у якого не вистачає ні часу, ні знань для підбору відповідних матеріалів. Вирішити дану проблему самостійно педагогам є майже нереально. Насамперед ця проблема вимагає принципово нового методичного підходу.

За умови створення основи у вигляді спеціально розробленого посібника педагоги працюватимуть з проблемою розширення й поглиблення змісту основного

курсу математичної підготовки дошкільника. При цьому, почавши з індивідуальної роботи з обдарованими дітьми, багато хто зможе використовувати матеріали в роботі й з усією групою, і якщо це буде повторюватися регулярно, то неминуче призведе нехай до невеликого, однак підвищення математичного потенціалу кожної дитини. Підвищення у сенситивному періоді розвитку та накопичення інтелектуальних здібностей дошкільників може виявитися значущим у наступні роки.

Створення спеціальних методичних матеріалів з математики для роботи зі здібними дітьми – єдино можливий спосіб реалізації принципу індивідуалізації навчання щодо таких дітей в умовах загальноосвітнього дошкільного закладу.

Теоретичний рівень обґрунтування компетентності діагностики вимагає розробки концепції математичного розвитку дитини. Лише за такої умови можна говорити про те, кого і за якими критеріями відносити до математично здібним дітям, а також намагатися будувати довготривалі прогнози розвитку цих здібностей.

Методичний рівень (психометричний) передбачає розробку відповідно до прийнятої концепції діагностичних процедур – методик, що дозволяють визначити рівень здібностей дитини з визначених предметів чи видів діяльності. Така схема розробки та побудови діагностики здається цілком логічною й обґрунтованою. Проте спроби реалізації у практичній діяльності свідчать про низьку продуктивність.

Нерівномірність розвитку дитини, зумовлена низкою її індивідуальних особливостей, умовами життя, соціальним оточенням тощо і є одним з головних чинників, що вимагають обережного застосування діагностик й прогнозування розвитку кожної дитини зокрема. Можливою є ситуація, коли одна і та ж дитина з однієї і тієї ж психодіагностичної методики може показувати різні результати залежно від побудови, самопочуття чи умов, в яких діагностика проводилась.

Таким чином, педагогам слід враховувати і організаційно-педагогічний аспект діагностування.

Найпоширенішим варіантом проведення діагностики є обстеження, чи експрес-діагностика запропонована А.Біне. Таке психодіагностичне обстеження проводилося зазвичай автономно (поза) від педагогічного процесу навчання. Психологія завжди прагне економного варіанту експрес-діагностики. Такий підхід розподіляє дітей за “рівнями” розвитку того чи іншого виду здібностей. Цей напрямок передбачає тестова діагностика (тестування).

Зазвичай, така система мінає відповідні теоретично обґрунтовані концепції розвитку будь-якого виду здібностей (математичних, музичних, образотворчих чи загальних інтелектуальних), а також без складної багаторівневої, довготривалої системи обстеження.

Педагоги-вихователі знають, що їх вихованці під час вступу до школи тестуються на “Здатність до навчання в школі” (тест Г.Вітцлака) чи “Готовність до шкільного навчання” (тест Керна-Йрасека), однак можливим є і “власний підхід” колективу школи, на підставі якого вирішується доля дитини.

Однак психологічні дослідження в галузі психології мислення й розвитку дитини, а також психології спеціальних і загальних інтелектуальних здібностей підтверджують необхідність організації багатовимірного обстеження дитини, що має довготривалий (систематичний) характер перед висновками про рівень розвитку здібностей і задля перспективного прогноз розвитку дитини [1].

Практика підтверджує, що не лише разове, а й періодичне тестування (два рази впродовж півроку, як це передбачається, скажімо, при проведенні тесту Г.Вітцлака)

не забезпечує можливості побудови надійного прогнозу розвитку інтелектуально-творчих здібностей дитини [1].

Відтак популярна в освітній практиці з кінця 80-х – в 90-х роках експрес-діагностика, що практикують має більш стримане, а в деяких випадках і негативне до неї ставлення. Бездумне розповсюдження різних варіантів разових чи періодичних обстежень з розподілом дітей повторює знехтуваний світовою практикою шлях виявлення здібних дітей, що вимагає перегляду ситуації у сучасній школі.

Разове обстеження (тестування) здебільшого є об'єктивним для актуального рівня розвитку дитини, однак побудувати прогноз на його підставі неможливо, оскільки визначає не стільки актуальний рівень, досягнутий дитиною в даний момент, скільки її “зону найближчого розвитку”, а також комплекс внутрішніх і зовнішніх психічних чинників.

Довготривала діагностика має надійніше підґрунтя для побудови перспективного прогнозу розвитку здібностей дитини, є не що інше як систематичне “відстежування” її педагогом в процесі систематичної роботи.

У процесі систематичної освітньої роботи з дитиною, побудованої на принципах розвивального навчання, всі напрямки розвитку (інтелектуальний, емоційний, соціальний, фізичний тощо) знаходяться в центрі постійної уваги й спостереження педагога та психолога.

За умови такої побудови освітнього процесу можна стверджувати, що діагностика становить невід'ємну частину процесу навчання та розвитку дитини.

Постійне порівняння результатів діяльності з попередніми досягненнями дитини дають можливість відслідковувати не тільки індивідуальну “швидкість” розвитку, а й прогнозувати зону найближчого розвитку дитини. Очевидно, що у різних дітей вона різна, і навіть у кожної дитини в різні періоди життя вона буде різною.

У практиці роботи з дітьми 3–5 років нам доводилось спостерігати “кумулятивний ефект”, коли впродовж досить тривалого періоду дитина практично не показує просування у розвитку, а потім раптово відбувається “прорив”, “стрибок”, відразу просуває дитини на декілька кроків уперед; при цьому неможливо передбачити – чи буде щось подібне і в майбутньому, тобто чи є такий шлях характерно-індивідуальним для цієї дитини.

Перед сучасними діагностиками виникає завдання прогнозування розвитку дитини та його трансформації з часом, які прояви психіки слід розглядати як перспективу успіху, а які слід коректувати задля ліквідації їх негативного перетворення. Однак таких надійних технологій в даний час не має. З цього приводу довготривалі вищезначені заняття з дитиною створюють реальні умови для лонгitudного (лонгitudний метод (від лат. тривалість) – метод досліджень, коли учасників вивчають впродовж тривалого часу (до декількох років) вивчення кожної дитини, дозволяють педагогу побудувати майже реальну перспективу розвитку особистісного потенціалу й створити об'єктивніший сценарій розвитку, а ніж при одноразовому чи періодичному психолого-педагогічному обстеженні.

Вищезначене є важливою складовою діагностики і математичного розвитку дитини. Здебільшого тестування рівня психічного розвитку під час вступу до школи спрямовано на перевірку знань та умінь предметного характеру (з математики – лічба, розв'язування прикладів та задач в усній формі, орієнтування у часі тощо).

Відтак сучасний вихователь в умовах безвихідної ситуації змушений працювати на вимогу школи.

Отож одноразова діагностика математичного розвитку перекручена, оскільки така перевірка – це діагностика пам'яті й уміння відтворювати завчені взірці дій. Відтак учителі через два-три місяці навчання спостерігають недостатній рівень розвитку дітей. Запас предметних знань швидко закінчується й недостатність сформованого самостійного математичного мислення дитини впливає на знання з математики.

Виходом із такої ситуації є організація постійних додаткових занять з урахуванням спостереження та відслідковування розвитку дитини задля своєчасної корекції та компенсації розвитку, задля профілактики шкільної дезадаптації. У дослідженнях П. Блонського прослідковуємо доведення того, що результатом шкільної дезадаптації є академічне невстигання – явище є наслідком, проблемою розвитку дитини у попередні роки.

Сучасні педагоги велике значення приділяється розвитку інтелекту та використовують усі види діяльності, які сприяють становленню різних видів здібностей дітей. Увага зосереджується на необхідності формування соціальних навичок й умінь дошкільників, розвитку їх комунікативних здібностей. Однак, на жаль, обдаровані діти – це проблема сучасного освітнього простору.

Ж. Брюно, скажімо, пропонує по-іншому формулювати завдання і напрямки освітньої роботи з такими дітьми: – сприяти розвитку кожної особистості дитини; – довести індивідуальні досягнення якомога раніше до максимального рівня; – сприяти суспільному прогресу, поставивши йому на службу ресурси обдарування [4].

Висновки та перспективи дослідження. Аналізуючи вимоги та узагальнюючи практичний досвід можна стверджувати, що навчально-виховний простір ДНЗ сприяє розвитку особистості кожної дитини – і не лише обдарованої.

Перед педагогами виникає завдання доведення до максимуму рівня їх досягнень. Однак мотивація досягнення у дітей, що вирізняються рівнем розвитку здібностей, присутня. Цьому сприяють (А.Матюшкіна), домінуюча роль пізнавальної мотивації, висока дослідницька активність і працездатність (до феномена “повного занурення”), що проявляється в захопленні, індивідуальному стилі когнітивної діяльності, який спрямовано на пошук проблемних ситуацій, можливість досягнення оригінальних рішень, прогнозування та передбачення. З іншого боку, у них особливий тип навченості: висока швидкість та легкість навчання (працюють з випередженням програми розвитку) чи сповільнений темп з наступною зміною структури знань, уявлень і вмінь (їм потрібно збагачення програми).

Для таких дітей характерними є проблеми соціального характеру: формування взаємин з оточуючими та визначення власного соціального статусу в групі однолітків, у становленні самооцінки. Відтак акцентування уваги лише на досягненнях дітей призводить до поглиблення інших проблем, збільшення межі їх “соціального вивиху”. Г.Доман у книзі “Гармонійний розвиток дитини” спростовує думку як науковий і соціальний міф, вказуючи на те, що геніальні діти товариські й велелюбні, однак це (Л. Керролл і Д. Тоубер) проявляється, лише коли інші люди не заважають їх прояву і визнають гідності.

Отож прослідкувавши психолого-педагогічний аспект виявлення математично обдарованої дитини та проаналізувавши перспективи її розвитку розуміємо важливість й необхідність індивідуальної методично обґрунтованої роботи задля

збереження й перспективи розвитку особистісного потенціалу такої дитини, яку спробуємо розглянути у подальшому.

1. Баглаєва Н. Діагностика логіко-математичних умінь дитини / Н.Баглаєва // Палітра педагога. – 1998. – № 3. – С. 7–9.
2. Белошистая А.В. Формирование и развитие математических способностей дошкольников: Вопросы теории и практики: Курс лекций для студ. дошк. факультетов высш. учеб. Заведений / А. Белошистая // – М. : Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 2003. – С. 356–364.
3. Біловус Н.Б. Актуальні підходи до роботи з обдарованими дітьми в дошкільних закладах України та за рубежом / Н. Біловус // Єдність національного і загальнолюдського у формуванні морально-духовних цінностей: Зб. Наук. пр. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – С.36–39.
4. Микляева Н.В., Родионова Ю.Н. Развитие способностей дошкольников: Методическое пособие / Н. Микляева, Ю.Родионова // – М. : ТЦ Сфера, 2010. – 128 с.

The paper analyzes the problems of identifying and training mathematically gifted preschoolers. The need for training teachers to work with gifted children and creating special conditions of mathematical and logical abilities of the child-oriented area of its shine.

Key words: *gift, mathematical capabilities, intellectually gifted child, awareness of teacher.*